

„Шынның көрүнчүүсүндө“:

Кандыг-даа ажалга бедик көргүзүлгөн чедип алырга, бир кол негелде болза, муракчы дуржулганы шийгээдери болур. 1988 чылдын түнелинде «Хемчик» совхозта Мартан-оол Чалынович Саая биле «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлгө ажал-агыйында Николай Степанович Чупин оларын ууртканы коллективтер чаагай джүттү өстүрүп, республикада шыгараран, планнн даалгаларын дыка ажыр куусет-килээн.

Ычанганш дараазында чылда оларын дуржулгазы тараажыларга өөредип болуру-биле «Шынның көрүнчүүсүндө» чамдык материалдарын парладывыс.

ЧЕДИИШКИНЕР ТАВАРЫЛГА БОЛБААН

Барын-Хемчик район бо чылын тараа культу-
раларын эки джүдүн ая, 6000 тонна тарааны басты-
тырган. Бо чедипкине, малайы «Хемчик» сов-
хозтун тараажыларынын ийирген үлүт улау болган.
Ычанганш ук совхозка барып, мында чер ажалын
чорудуп турарынын технологиясы, ажалды органи-
засталык-биле танышып чорупан бис.

Бир дугаарында совхозтун кол агроному Светлана
Делбинова ДОНГАККА сөс:

— «Хемчик» совхоз бо чылын 1982 гектар чер-
ге тараа культураарын тараан. Оон иштелде
кол культура кымыл-тасты 165 гектар черге тараан. Ол
шылдун 100 гектарын интен-
сивтү арга-биле тараан шөлү
эзелет турар.

Интенсивтү арга-биле та-
раан шөл дөң чүл? Тараага
шөлүн эзелеткеш, алаа ор-
темики, техникалык, техно-
логиянын бүтү чедипкине-
рин ажаллап турган, өртөн
бугаар тараалган чорудуп,
өзөм чарыгалдарын үндүрүп
турган, эки көргүзүлгөн че-
дип ая, хей джүттү алыр-
дып.

Интенсивтү арга-биле та-
раа тарым шөлү шүтү 200
ганы ажаллап турган. Алаа
тараага эзелеткирилгенге
сатып, оон 100 ганы ажаллап
куруктурган арга-биле кылдыр
арттырган турган. Ол арга
чегин хей джүдүзүндө бок
үштүдөргө ажаллап, 3-4 ка-
таа культура-плоскостной-
биле (КПЗ-3.8-биле) болба-
раткан. Эрткен чылын мичаар
болбаарында чылаан черия
казын культура-биле тир-
тырган, чедипкине кире-
паш, 2 дугаар база тир-
тырган. Чедипкине 1 гектар
черге 2 центнер нитроаммофос-
ка чыгарган бис.

Ола-да черге үш дугаарында
үренин-биле холуй алаамфос-
ка 1 га черге 0,6 центнер
кылдыр чыгарган. Чылын
бок үшүн үшүн, шымарып,
кулактып келгенде, чик
кылар-биле база бир катар
тырар.

Хөрүнүн бир дугаар бол-
баарында апрель 25
үзүндө, ийн дугаарын май
3-тен 7-ге чедир чорудары
өткөн. Үш дугаар болбаары-
нда май 10-дан 13-
үзүндө, а дөрт дугаары тараа
алын үшүн келгенде чорудар.

Уш дугаар болбаарында
май (үренин-биле катар) че-
мичкине (киренин) хер-
аулуң температурасы 5—10
градус хире чыгып келгенде
кылаа эки.

Үренин 1 гектар шөлү
1,8 центнер кылдыр чыгар-
ган. Үренин кылдыр келген
дөңлө сортуң тараанын чы-
кан бис. 1989 чылдын та-
рыгалын болууска артык,
хоронип алганга чейин
үренин-биле чыгар бис. Эрткен
чылын үренин чоруту-
кыр 5-6 сантиметр кылдыр
чыгарып эсеп казга эки
боор.

Совхозтун интенсивтү та-
раа шөлүгө Мартан-оол Саая-
ны бот-оруга-чарыгалыг
эзеноун ийн Т-150 трактордун
1 машинаны 5 киле ажаллап
турган. Тараага шөлүнү че-
лип шыга эки болган. Чылын
чары чыла турган база та-
раажылар дузалаан. Ычан-
ганш кол-да чүс — киле-
лерин олашканын ажаллап
хуурааларын үзүндө.
Биле эскерилген болган. Бот-
оруга-чарыгалыг эзено бүтү
ажыларын эки хуураала-
ныла, бүтү арготехникат
сүмелерин сатып турган кыл-
ганын ийдег эки түнелдер-
ли болган.

Интенсивтү шөлүн тара-
зын сентябрь эгизде чыттыр
кескен. Оон бок хонганда
дөңт комбайн-биле үш-ле
хорук иштелде бастырган. Та-
раа ажаллап турган шөлүн
саванын болуп, пресстөө, эс-
көрдөйүп, сарыткан. Дип-
тандырган арга-биле бол-
баарында чылаа джү-
дүндө база дөң катар, чы-
лаа үшүн эзере чорудуп
турган. Саванын болуп апар-
ган шөлүнү күсүк чер ан-
дырталык база кылган.

Бо чылын тараа шөлүгө
хоралыг курт-кымыска эс-
кертимиз, чылаан чок бол-
ган.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА ДУЗАЛААН

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлгө ажал-
агыйында машина-трактор мастеркасында
септелге ажалдары баш уур тургустууна
график бугаар организасты чоруп турар.
Бо чылын мында элөөн эскерилген бол-
ган механизаторлар чуталаан турар.
Септелге кылдыр бакын эрткери-
нда бок, оон сонгаларын, эскерин кыш
дүжөрүн бетинде чыгарган. Тараажылар
ажылап болурун аргаар бок. Биж дуга-
рында сатып чыгарышканын бир балыт-
калы ол.

Моторлар септөөр некте байлаа база
эскерилген. Мында күш-ажылга эки хуегерин
бүдүрүлгөн чоруну Александр
Александрович Селигеев биле дуржулгалыг

Данзы САЛЧАН.

ЧЕРГЕ ЁЗУЛУГ ЭЭ БООП, КАМЫН АЖЫГЛААР

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлгө ажал-
агыйында май 1 хону бригадалаа керээ бугаар
үш сөзүн дуржуулаа ажал-
лап. Бо чылын эзелен долу
бот-оруга-чарыгалыг үзү-
ндө-биле ажаллап чыгарып
дугаар кирген. Тараажылар
нын күш-ажылынын түнел-
дерин бүдүрүп турар про-
дукциянын кемчелдигин
толкору ийлер. 1988 чылдын
хону сөзүн тараанын джү-
ттүрүн талаа-биле күл-
ге эзелгенде, а районга эс
белен көргүзүп болган.

Бригадада ийин тараага
шөлү 1545 гектар, 2221 тонна
тарааны алыр турган. 3454
тоннага ажаллап алган. Ору-
мак джүтү гектардан 17,4
центнер болган. Ол тараада
эс, а күшүнүн ийинин
ажыл-теректин түнел-дир.
Бригаданын чедипкине
ажылдарына чү салдары
болганга элөөн тарагай
билде алыр-биле бригадир
Н. С. Чупин-биле укур-
ган чамдык алырларын
ажаа салгылаа мей.

— Бо көргүзүлгөн чедип
алырчыга күл-дир, ийн хей
чүсү чүсүткөнүм — эс.
Николай Степанович чү-
таалыктын чорун үшүн кел-
ген.

— Бир-ле дугаарында ажал-
агыйынд эс чорук-биле эс-
төө чок демосолду чарыла-
ды. Ажалды кандай-даа
хейриге шынардыг куусе-
ден эрежон чутулаан
херек кырында шыныдып
ириттывис. Үрүмек чүдөр
дугаарында чуталаан-даа хе-
рөө бар бек? Чылын ан-
дыр чеге сөгө бекиз кези
турду. Ычанганш чорун-ла чы-
гы чор алырларын ажаллап
ажылды эзелген бис. Чылын
андырган чер — чедипки-
ни чарып калдыр.

— Алаа кандай-даа ийн
бергедиктерин тараажы
турган бо оор?

— Шымарынын талаа-биле.
Ычанганш мен шип баштыг
эргелин ийин иштелге суу
алган, алыр-теректин хы-
мын чык бүтү хылаа тур-
ду. Баштыгын үзө механиз-
атор өртүн менээ шыгарып
турду. А канай чылын чар-
ганга чыгай өмүрүн кестүү
көргө, а-ла ийн-шым-
чыл, ажал-теректин уу-
рун биле берген. Бок үшүн
төй шөлү 5-6-ла катар
аштан ажаллап турар бис.

— Чыгы чар ажаллап
чылдыр, а бакы, күсүк
тараага канчаар чоруп ту-
рар?

— Ийн, чыгы чар ан-
дыр калдыр чылын дур-
жулуң үндөсүн ол. Күсүк
тарылаа база. Бо чылын та-
рып алганга чок-чак-тараа
хар чыгыне чедир ажал
өзүп үгөн. Ол ам соока
белен алыспас. Эрткен чылын
оу мал са басып, таптап
маалкан болган, чыгыс до-
гандыгында чүлө ол цент-
нерин алыр аргалыг болу-
с. Аргай териян эки үгөн.
Гектардан 30 центнер
дүттү берген. Үренин база
бикен классы чүс. Черия
эки белетсөө. Хемикат че-
мичкинеден үзүндө чор-
туган. Чыгырымын мур-
ну-да, күлүн ажаллап чар-
нып, эрежон чутулаа кы-
лар укурду чүдөрүн
ажылдап чорутуус.

— Силерин бригадалар
чугула тараа эс, мал чөм
культураарын база ажаллап
эстүрүп турар болгай. Бри-
гадада хону ажалдарын
хүн чуркум калымы, болу-
нар канчаар четтиги турар
селер?

Хары ая. Бир эс
ажыл чыгыс ай улаамын
кымыс турган болза ажал-

ЧЕР АЖЫЛЫ, ООҢ КУЛЬТУРАЗЫ

Чамдык дуржулгалардан

БҮГҮ АРГАЛАР БИСТЕ БАР

• Мурнакчы технологияны непередир, бот-оруга-чарылганы улам калбартыр.

«Хемчик» совхозтун тараажыларынын чедип-
кинерин дугаарында чуталап тура, ийини чер
ажылынын районда байдалын ажаа дөңей көрбөс
чүс болза, чугаа долу болбас ийн. Ычанганш бис
районда чер ажалынын ийини байдалын чуталап
бөзөр ПАУК-тун кол агроному Иван Чорбаасвич
МАГОВАЛДАН дилөөн бис:

— Бо эртн турар чылда ра-
нашкыны кылган.

Районга бо чылын тарма-
газына 450 га черге интен-
сивтү арга-биле ажаллаан. Ол
шөлдерин 1 га черден 17—
25 центнер кымыл-тасты алы-
рып алаан турган болза, оон
13,5—37,7 центнер джүттү
алган. Ычанганш интенсифи-
кация кезектерин ажалла-
лаан шөлдер ортума-биле 21,6
центнер кымыл-тасты берген.
Ычанганш бис моон сонгаар
интенсифи-кация-биле тараа
культураарын тарымнын
хууун донтоамаа көвүдөдир
ужурут бис.

Бир эс ажал-агыйлар
ажыл-биле алыр болза, «Хе-
мчик» совхозтун көргүзүп эки
болган. Совхоз интенсифи-
кация-биле тараа шөлүнүн 1
газында 27,7 центнер кымыл-
тасты, 25,5 центнер арбакын,
8,3 центнер суламы алган. Бо
көргүзүлгөн чүсө районга эс,
а бүтү республикада эки тү-
нелдер деп көрүп турар. Сов-
хозта Мартан-оол Сааяны
болган Болот Хомушкуну
ууртканы тараа эстүр бот-
оруга-чарыгалыг эзенолар-
нын ажалы кончү эки болган.

Район бо чылын ийинин
биле 4704 га черге тараа та-
раа культураарында 5670
тонна джүттү азы 1 га черден
12,4 центнер эки шынарын
тарааны алган. Күрүстө 200
тонна тараа саван план 273
тонна кылдыр ажал күүсөт-
көн. Үренин 1640 тонна,
мал чөмгө 3000 тонна тараа
культураарын урган.

Хей-ининин малайга чег-
тир санын чөмкө белеткери-
биле бо чылын районга 10
бот-оруга-чарыгалыг эзено-
лар ажаллап турган. Оларын
ийинден «Шекпэр» совхоз-
тун Аянты салымында Сте-
пан Ооржакка баштаган эзе-
но эки түнелдиге болган. Эзе-
но болуна дүзүлгөн алган
планын 103 хууга күүсөткен.
Районда мал чөмгө ам бир
баш малга саван чыгарып
алган, 12,5 центнер эс-
кертимиз эдипкан олажыр
кылдыр белеткерткен азы
инини план 76 хууга күүсөт-
көн. Ону бис эрткен чылы

дөңдөдир эки көргүзүп
кылдыр үзөсүп турар бис.

Чер ажалын ийинин-биле
сайгарып тура, «Барлык» сов-
хозтун бо чылын 35 га черден
702 тонна картофельди ал-
ганын черде эки көргүзүп кы-
лдыр дөңдөдир ужурут бис.
Ол бедик джүттү Федора
Саванын бот-оруга-чарыга-
лыг бригадалаа алган. Бо бри-
гада сөзүнү чылаа респуб-
ликага бедик көргүзүлгөн
чедип ап келгенин эскерип
турарын чыгып. Район кү-
рүстө 1100 тонна картофель-
ди, 800 тонна нотаа джүж-
ган. Ийини джүт 2160 тонна,
азы 1 га черден 87 центнер
картофельди ажаллап алган. Ке-
лир чылын джүдүгө 1005
тонна картофельди бүрүн урун
алган.

Чер ажал-агыйын чоруда-
рында район бо чылын элөөн
чедипкинерин болган-даа
болза, черин ийини бериче-
ки ам-даа куду болуп турар.
Чижээ, район девискеринде
1600 га черде тараан хей
чылдыг ситен эрткери-
га оон джүдү чымыс болуп
турар. Ам оу чазты эде
тарымы негеттинип турар.
Ону ботандырып кылмы-
биле 7 тонна хей чылдыг ситен
үренин ийинин алаан бис.
Бокелер 1989 чылдын тарма-
газына 850 га черге хей чыл-
дыг ситени тарымын алаан-
тыган, 120 га черге нотаа ай-
маан чүлө Астрахан арга-
биле тарым эстүренин амыд-
рал негеп келген. Эрткен чы-
лын түнел-биле тараа куль-
тураарын интенсифи-кация-
биле эстүрени ажаллап
болуп турар. Ычанганш интен-
сивтү арга-биле тараа тараа
шөлдерин 450 га турганда
850—900 га чедир соруга
салдыган. Бо чылын район
1 га шөлден 88 центнер карто-
фельди ажаллап эстүргөн. Келер
чылын картофельди ортукма
джүттү 95—100 центнер ке-
лир планна чыгарган. Оу че-
дип алырга бот-оруга-чары-
галыг эзеноларын ажалын
улам хөгжүр, картофельди
сугаттыг шөлдерге чалганча
арга-биле тарым эстүрүп ужу-
рут бис. Бо бүтү салдыган
сорууларын күүсөдирине
бүтү чер ажалынын техноло-
гияны чыгыртып ажаллаар
болуусу, оу күүсөдир арга-
лар бисте бүрүн бар.

КОЛ ШИМЧЕДИКЧИ КҮШ

Кандыг-даа ажалдыг чедипкини мында ажаллап
турар килерден дөң хамарык. А «Хемчик» сов-
хозта тараа культураарын Мартан-оол Чалынович
Саая биле Болот Сурунович Хомушкуну ууртканы
бот-оруга-чарыгалыг эзенолар тарым эстүрүп
турар. Оларын интенсифи-кация-биле тараа тараа,
оон эки бедик джүттү алган эзеноун ууртукчуу
М. Ч. СААЯГА сөс:

— Совхозтун ийини та-
рылаа шөлү 1982 гектар
дуржулган Светлана Делбинова
чуталады. Оон 552 гектар
черинде Болот Сурунович Хо-
мушкуну эзеноу ажаллап
турар. Бистин эзеноусуна 530
гектар чер олажыр. Оон 100
га черин интенсифи-кация-
биле тараан, ол шөлүн арга-
арында база 100 га арга
шөлүнү курутурп арттырган
бис.

Бо күзүн бистин эзено ин-
тенсифи-кация-биле 37,7 цент-
нер тарааны, а алаа арга-биле
тараан шөлүн 22,1 центнер
дүттү бир гектар черден
алган бис. Бо бедик джүттү
бис колдуулаа ажаллаа ха-
маарылыгы үзүндө-биле
эде көрчү, чар бот-биле

чеге ажаллаанын чылаан
дөң алган бис дөң болуусу-
са, черде хөргөдү болбас.
Бистин ажаллаа бот-оруга-
туу тарымчалыг болганы
база дузалаан. Ычангажон
мич эзеномда ажаллап турар
хонун механизаторлар Ка-
дыр-оол Ооржак, Серээ До-
ган, Чат-оол Саая, Орлов
Херек оларын кичи бүрү-
зүнү хуула кирген үлүг бо
эки түнелдерде чере кончү
үлүг болуп турар.

Бис эрткен чылын бир кол
көчөгөйин бот үштүр-биле
де демосолду улаап турган
бис. Чылын хер эрткен-де
хону ажалдарын чорудары
технология карт бугаар
чегин алырды, ийинтер, ча-
жып эгелер. Чыгы үзө

дөңдөдир дилиндер-
биле ажаллаар. Бо-ла бүтү
ажыларын агрономун
чуталаан-биле мич ажалла-
лап хонун чон боор. Ын-
таа-даа бистин ажалыны-
н шаштык калып турар чам-
дык чүдөдөргө дөңдөдир көр-
өй.

Бистин хей чүн үндүрүп
турган, эстүрүп алган та-
раажыны чыла санында хей
мал чип турар. Көдө Совет,
совхозтун дирекциялыг малын
тараанга килерип турар улус-
ка күш чөтөйүп турар.

Бригада керээин бугаар
айткан чүдөдөргө чам-
дымынын күүсөткөн-
баары база чыгып-дир. Ын-
дыг тараалгалар, малайга
ажыл телерин төңү про-
дукция дөң төлөп турда
болу бээр чорду.

Бригада керээин, арена-
биле ажаллаары ажал-
көчөгөйин турган, керээин
негелдерде ийн-даа талаа-
лаа күүсөткөн турар ужу-
рут. Ычанга ийн фактору-
нү күжү улам дөңдөдир болу-
р ийн.

Салос культураары-биле
ажыл арай эс. Баштай ол-
да үренин чыгарып машина-
биле тоорук үренин чы-
лап, черин кырын чик
кылар-биле чымыл-тасты,
3-4 сантиметр өзүп үшүн
чорда, үренин чыгар «СЭП-
3,6 М» маршалыг машина-
биле сула, чотак-тараа, ра-
пс долуваа хөрүнчө чыгарып.
Бо чылын бис гектардан
65 центнер нотаа массын
алырып алаан. 75—80
центнер чедипкес.
Тыныкка сугаттыг чөс шүт
чок, канча-даа шык тула-
рыне кичөгөйин салган
бис. Хөрүткелген хырын
ферралдаа трактор-биле уу-
лурткан, чымылдан каар бис.
— Николай Степанович, си-
лер колдуулаа ажалдын шы-
нарын болган хуураала-
рыне улаандырып келди-
р. Ычанга бригада кемчи-
нери шүтүлүп бир дөңей
ажыллап турар ийн бек?

— Ындыг чүсө турбас. Чү-
гө дөңгө кыла бүрүзүлгө
дуржулаа-даа, ажал-чымы-
лаа ажаллап болгай. Бир
кыны бирини эскерилген эки
болар, а эскерилген эки
чылдык ажалла-ла-бар билер
чүдөдү, амыс бүдүрүлгө эки

оаларын канчаар ажал эрте-
ри?

— Бергер тургулаан. Олар
хырын-даа сооуста калган.
Черге эсүлүг ээ килер
бистер бис деп чүсөп бри-
гада кемчи-караа биле берген.
Алаа арга септил-биле бер-
дипкелден, долу-шөлүн
джүттү бидиккенден
ажаа джүттүн маалымала
тургустунар. Амдамында те-
ника арай чедипкес. Тараа
ажар комбайннар, органи-
кал чөмичкине чыгарып
агрэгаттар херек болуп турар.
Ажал-агый-биле аравыста
чарып алаа керээин база
сөзүн шийгелти. Кымыл дөң-
дай трактористерин малай-
чарык, фермаларыне мал чөм
сөртүлү-биле чорудунар.
Ажаллап турар тракторлар
нын септээрин графит тур-
густунай бар. Коллектив-
тин керээин чымыс сөзүн
эс, чыл дуржулаа чарып
алырын күсөп турар бис.
Ферма девискеринде дөң-
дай берген чылар органи-
кал чөмичкине чыгарып
сөртүлүгө база-ла техника
тамылаастан.

Беседаны «Красное знамя» солунуң корреспондент-
тин Лидия ПОЛУНИНА белеткөн.

2-ги арын. 1988 ч. декабрь 18.

3-кү арын 1988 ч. декабрь 18.

